
Verslag van het AERA-Congres 1989 te San Francisco

Inleiding (L. F. W. de Klerk en N. Verloop)

Het jaarlijkse congres van de AERA vond in 1989 plaats te San Francisco. Het thema van deze conferentie luidde: "The interdependence of research and practice". De huidige voorzitter van de AERA, Nancy Cole, wees erop dat onderzoek van onderwijs pas vruchtbaar is als de wederzijdse betrekkingen tussen de beide werelden, die van de research en van de praktijk, optimaal zijn. Of, zoals zij het zelf formuleerde: "In the best situations, the two communities, research and practice, are truly interdependent and interactive".

Het hebben van een thema of motto voor een zo groots opgezet congres als de jaarlijkse AERA-bijeenkomst, betekent niet dat het een rode draad is die door de verschillende bijdragen heen loopt. Ook dit jaar kan niet gezegd worden dat er zoiets was als een centraal thema. Niet alleen tussen de verschillende 'divisies' van de AERA, maar ook daarbinnen was het aanbod zeer heterogeen en divers. In feite wordt deze diversiteit ook nagestreefd. In de eerste plaats heeft de organisatie een brede doelgroep voor ogen, waartoe o.a. theoretici (researchers), ontwikkelaars, leraren, begeleiders en beleidsmakers gerekend moeten worden. In de tweede plaats is de AERA ingedeeld in elf verschillende divisies die elk een eigen aspect van het complexe onderwijsbeleid bestrijken. In de derde plaats geldt dat er – net zoals bij de Onderwijs Research-dagen in Nederland – naast themagebonden papers ook zogenaamde vrije papers worden geaccepteerd. In de vierde plaats dient gewezen te worden op de grootschaligheid van het congres. Dit jaar waren er ongeveer 8300 actieve deelnemers (waarbij menigeen bij meerdere presentaties betrokken was, sommigen zelfs wel bij zeven of acht). Bovendien geldt nog dat

er niet alleen presentaties waren, maar ook bijeenkomsten en vergaderingen, o.a. van de verschillende Special Interest Groups (SIG's). Op dit moment kent de AERA ruim 70 verschillende SIG's, die elk een – meer of minder specifieke – thematiek betreffen. Het moge op grond van het voorafgaande duidelijk zijn, dat het aanbod zo heterogeen en omvangrijk was, dat van een centrale problematiek geen sprake kan zijn. Er was voor elk wat wils. Menig bezoeker koos zijn eigen 'route' aan de hand van het (noodzakelijkerwijs zeer omvangrijke) programmaboek, met als enig richtsnoer de namen van auteurs, de onderwerpen van de presentaties en de aard van de bijeenkomst. Voor de wijze van presenteren van de informatie werden de inmiddels gebruikelijke vormen gehanteerd: kortere of langere voordrachten, poster-sessies, ronde-tafel discussies en symposia. Ofschoon de verschillende bijdragen van te voren serieus geselecteerd zijn, waren er grote kwaliteitsverschillen, zowel qua inhoud als qua presentatie. Er zat betrekkelijk veel kaf onder het koren. Verschillende bijdragen waren duidelijk onder de maat. Ook kwam het voor dat 'oude' verhalen verteld werden, zonder veel toegevoegde waarde. Deze 'salamitactiek' is waarschijnlijk het gevolg van de publicatiedruk die alom gevoeld wordt.

Door het grote en rijke aanbod aan informatie is het niet mogelijk om bij een verslag als dit zelfs maar te streven naar volledigheid. Echter, in plaats van enkele Vlaamse of Nederlandse bezoekers te vragen een bijdrage te leveren over de op grond van hun belangstelling en voorkeur bezochte sessies, hebben we deze keer gekozen voor een divisiegewijze aanpak. De medewerkers aan deze kroniek is expliciet verzocht zoveel mogelijk een 'stand van zaken'-overzicht te geven zoals die zich binnen een bepaalde divisie aftekent en daarbij vooral te letten op eventuele trends.

Zoals gezegd zijn er elf verschillende divisies. Deze zijn:

- A: Administration
- B: Curriculum studies
- C: Learning and instruction
- D: Measurement and research
- E: Counseling and development
- F: History and historiography

G: Social context of education
H: School evaluation and program development
I: Education in the professions
J: Postsecondary education
K: Teaching and teacher education
Deze divisies komen, met uitzondering van A, E en I, achtereenvolgens aan bod.

Divisie B: Curriculum studies (J. J. H. van den Akker, Universiteit Twente)

Binnen het omvangrijke domein van divisie B bleken beschouwende voordrachten (wederom) de overhand te hebben op meer empirisch getoonzette presentaties. Een duidelijke hoofdstroom of kern van het onderzoek op het curriculumterrein is nauwelijks aanwijsbaar. Er is sprake van een breed scala aan onderwerpen en benaderingen waarbij zich veel raakvlakken met andere onderwijskundige deelgebieden voordoen. Uit het ruime aanbod heb ik een drietal thema's geselecteerd ter bespreking in deze kroniek.

Curriculumontwikkeling en onderwijsvernieuwing

Onder deze noemer besteed ik enige aandacht aan enkele algemene 'invited addresses'. Goodlad presenteerde een sterk autobiografisch gekleurde schets van diverse curriculum- en innovatiethema's. Het lag daarbij in de lijn van zijn eerdere werk (m.n. "A place called school" en "A study of schooling") dat hij een pleidooi voerde om de afzonderlijke school als vertrekpunt en doelwit van pogingen tot onderwijsverbetering te kiezen. Innovatieonderzoek dient in dat verband vooral gericht te worden op het verwerven van inzicht in het functioneren van scholen en de daarin werkzame personen.

Fullan bouwde zijn betoog op vanuit de enigszins mismoedige constatering dat alle hervormingspogingen in het onderwijs grotendeels mislukt zijn, althans dat er nauwelijks bewijzen van blijvende veranderingen beschikbaar zijn. In een vogelvlucht van het innovatiedenken sinds de jaren zestig (vgl. zijn voordracht op de ORD 1988 in Leuven) signaleerde Fullan veel, achteraf onvruchtbaar of eenzijdig gebleken benaderingen. Meer dan voorheen leek (de socioloog) Fullan oog te hebben voor het functioneren van individuele

leraren in hun klassesituatie. Hij schonk ruime aandacht aan het belang van instructievaardigheden en vakinhoudelijke bagage voor leraren. Het bevorderen van de wisselwerking tussen individuele leerprocessen van leraren en een toename van de organisatorische capaciteiten van de school zag Fullan als zeer belangrijk voor het welslagen van vernieuwingen. Gebruikmakend van praktijkvoorbeelden uit zijn nieuwe werkkring (Faculty of Education, University of Toronto) ging hij vooral in op de mogelijkheden van opleiding, maar vooral van nascholing en begeleiding op dit terrein.

Een enigszins verwant betoog werd geleverd door McLaughlin, in een terugblik op de geruchtmakende 'Rand Studies' die zij in de jaren zeventig samen met Berman uitvoerde. Eerst vatte zij de resultaten van dat onderzoek naar de lotgevallen van 293 innovatieprojecten nog eens samen. Vervolgens zette ze uiteen welke conclusies haar nog steeds houdbaar leken en welke uitspraken achteraf voor correctie in aanmerking lijken te komen. Enkele voorbeelden van de laatste soort:

- De conclusies over het geringe effect van externe begeleiders waren te negatief. Wel blijft het uiterst moeilijk om dergelijke effecten nauwkeurig te meten.
- Evenzeer te negatief waren de sombere uitspraken over de mogelijkheid om daadwerkelijke implementatie van vernieuwingen in de klaspraktijk te realiseren. Met name de DESSI-studie (Crandall e.a.) heeft overtuigende, meer positief luidende informatie opgeleverd.

Een algemeen punt van zelfkritiek op de Rand-studie achtte McLaughlin dat de analyse te globaal, beleidsmatig van aard was geweest en er, onderwijskundig bezien, te weinig scherp inzicht in het functioneren van individuele leraren was getoond. In die lijn paste ook haar aanbeveling meer aandacht te besteden aan verbeteringen in de activiteit van het onderwijzen zelf (vooral in de interactie tussen leerkracht en leerlingen) en aan de inhoudelijke kwaliteit van vernieuwingen. Vanzelfsprekend geen opzienbare uitspraken, maar wel betekenisvol om ze te vernemen van primair beleidsmatig-organisatorisch georiënteerde onderzoekers als McLaughlin (en Fullan).

Ter afsluiting vermeld ik een aanpak die door alle drie genoemde sprekers bepleit werd:

gericht gebruik maken en stimuleren van (bestaande) netwerken tussen scholen en leraren.

Strategieën van curriculumontwikkeling

Een belangwekkend, maar in het laatste decennium enigszins in de vergetelheid geraakt onderzoeksthema betreft de vraag naar effectieve strategieën van curriculumontwikkeling. In een daaraan gewijde sessie constateerde Frey dat er in het verleden weliswaar vele, afzonderlijke gevalsstudies verricht zijn, maar dat het tot op heden ontbreekt aan onderzoek waarin de strategieën van verschillende ontwikkelprojecten systematisch met elkaar vergeleken worden, met name op hun opbrengst. Deze opening vormde het uitgangspunt voor de presentatie van een recent Zwitsers onderzoek waarin getracht is de producten van een drietal ontwikkelteams te vergelijken. De teams hadden elk dezelfde produktopdracht ontvangen, maar hen was een uiteenlopende ontwikkelwijze opgedragen. Frey was zeer stellig in zijn (niet schokkende) conclusie dat verschillende strategieën leiden tot verschillende producten, maar de informatie in zijn paper over de gevolgde werkwijzen was dermate summier dat er nog weinig concrete handreikingen voor leerplanontwikkelaars uit voortvloeien.

Tamir (Israël) presenteerde een viertal case studies die elk vooral gericht waren op de voorbereidings- en startfase van ontwikkelprojecten. Tamir beklemtoonde het belang van een gedegen vooronderzoek ('Pre-Planning Evaluation') bij leerplanontwikkeling naar elk van de vier 'commonplaces' (Schwab): inhoud, leraar, leerling, omgeving. Op grond daarvan kan een meer gerichte probleemanalyse en systematische ontwikkelingsaanpak plaatsvinden.

Binnen deze sessie waren ook twee Nederlandse presentaties van resp. Thijsen over curriculumconferenties en Brandsma over de aanpassing van curricula aan beroepseisen. Discussiant Walker (zelf auteur van bekende gevalsstudies op dit terrein) toonde zich verheugd over de opbloeiende aandacht voor curriculumontwikkelingsstrategieën. Hij wees op de nog steeds sterk dominante rol van persoonlijke opvattingen en meningen en het nog steeds geringe gebruik van systematisch verzamelde informatie bij ontwikkelbeslissingen – een gegeven dat ook naar voren komt uit

lopend Nederlands onderzoek naar de ontwikkelpraktijk van (afgeronde) SLO-projecten.

Courseware-ontwikkeling vanuit curriculumperspectief

In diverse sessies over de ontwikkeling en het gebruik van educatieve software was een curriculaire benadering aanwijsbaar. Niet zozeer de technische mogelijkheden van de apparatuur stonden centraal als wel de wijze waarop het computergebruik geïntegreerd kan worden in het onderwijsprogramma en de dagelijkse klaspraktijk. Enkele trends (zoals verwoord door o.a. Hawkins, Levin en Sheingold): een sterk accent op het gebruik van de computer als hulpmiddel; veel toepassingen die een beroep doen op coöperatief leren. Diverse sprekers onderstreepten dat voor een succesvolle integratie van computergebruik rolveranderingen bij de leerkracht essentieel zijn – een bekende conclusie uit onderzoek op het terrein van curriculumimplementatie. Zij pleitten er daarom voor om bij de ontwikkeling van courseware een gedegen formatieve evaluatie in te bouwen en zich daarbij vooral (via lesobservaties en interviews) te verdiepen in het functioneren van de leraar. Tegelijkertijd constateerden diverse commentatoren dat formatieve evaluatie dikwijls als een tijdrovende (en dus dure) activiteit beschouwd wordt die daarom vaak in de verdrinking komt – ook weer een parallel met de praktijk van de leerplanontwikkeling. De overtuiging dat meer aandacht voor formatieve evaluatie en revisie op de lange termijn lonend is, neemt toe. Alleen blijft vaak de vraag: wie neemt de evaluatiekosten voor zijn rekening? Als men echter streeft naar meer dan symbolische veranderingen ten gevolge van computergebruik, kan men niet om een meer fundamentele onderzoeks- en ontwikkelingsaanpak heen.

Divisie C: Learning and instruction (L. F. W. de Klerk en P. R. J. Simons, Katholieke Universiteit Brabant)

Binnen divisie C is geëxperimenteerd met een nieuwe vorm van presentatie. Het ging hierbij om wat genoemd kan worden: thematische poster-sessies of 'poster-symposia'. Kenmerkend voor dit type bijeenkomsten is dat

begonnen wordt met een inleiding waarin op de verschillende posters wordt ingegaan. Volgens vindt een rondgang langs de posters plaats, waarbij gelegenheid tot discussie is. De bijeenkomst wordt afgesloten met een plenaire discussie tussen inleider, poster-presentatoren en bezoekers. Naar ons oordeel kan het experiment als geslaagd worden beschouwd. Er werd veel informatie verstrekt, de samenhang tussen verschillende posters werd duidelijk en de discussie werd als zinvol en 'to the point' ervaren.

Binnen het kader van leren en instructie is ook dit jaar weer betrekkelijk veel aandacht besteed aan de rol die de computer speelt (of kan spelen) in het onderwijs. In één van de bijdragen is erop gewezen dat in de meeste landen van de wereld de opmars van de computer in het klaslokaal valt waar te nemen. Echter, vrijwel nergens is er een situatie dat elke leerling over een 'persoonlijke' computer beschikt. Het feit dat verschillende leerlingen samen op één computer moeten werken heeft de aandacht van de onderzoekers gevestigd op de mogelijkheid tot coöperatief leren met de computer. Vooral bij het leren oplossen van problemen is het van belang dat er discussie plaats vindt in kleine groepjes (van bijvoorbeeld 3 à 5 leerlingen) over de wijze waarop de problemen moeten worden aangepakt. De zwakke leerlingen worden op deze wijze geholpen bij het vinden van adequate oplossingen, terwijl voor de goede leerlingen geldt dat door hun uitleg en hulp de reflectie op eigen strategie-gebruik bevordert wordt.

Uit diverse bijdragen blijkt dat de computer op effectieve wijze kan worden ingeschakeld in het onderwijs als het gaat om het leren gebruiken van strategieën. Onze kennis over strategie-gebruik is het grootst op het terrein van probleem oplossen. Maar ook wordt onderzoek verricht met betrekking tot leerstrategieën op andere gebieden, zoals dat van het leren van principes, van procedures, van begrippen en van declaratieve kennis. De centrale vraagstelling hierbij is wat de relevante strategieën zijn en hoe deze het best geleerd of getraind kunnen worden. Ofschoon het hier meestal om domein- of taakspecifieke strategieën gaat, kan de computer in vele gevallen met succes worden toegepast bij het leren verwerven van de gewenste strategieën. Dikwijls wordt daarbij de door Palinscar ontwikkelde methode van 'scaffolding' gebruikt. Door

middel van de computer wordt voortdurend gediagnostiseerd op welk niveau van taakuitvoering de leerling hulp nodig heeft. Op dat niveau wordt hulp geboden totdat de leerling in staat is de verlangde activiteiten zelfstandig uit te voeren. Dan wordt, indien nodig, op een hoger niveau hulp geboden, totdat de leerling in staat is de totale taak geheel zelfstandig aan te pakken en uit te voeren. Het is zoals bij het in stelling brengen van een steiger (= scaffold) voor het bouwen van een huis. Deze wordt steeds hoger naarmate de bouw vordert.

Voor zover computers ingeschakeld worden voor het bevorderen van adequaat strategie-gebruik moet vooral gedacht worden aan interactief computergebruik. In diverse bijdragen kon worden beluisterd dat de 'kwaliteit van de interactie' van groot belang is. Enerzijds moet veel ruimte gelaten worden voor de eigen inbreng van de leerling en anderzijds moet de intensiteit en frequentie waarmee dialogen (interacties) plaats vinden hoog zijn. Menig spreker concludeerde dat de kosten van de hardware tegenwoordig relatief laag zijn, maar dat de kosten van software voorlopig nog zeer hoog zullen zijn. Dit is vooral het geval als het initiatief en de activiteit van de leerling benadrukt moet worden.

Bij het inschakelen van computers in het onderwijs zou naast de mogelijkheid van interactie ook gebruik gemaakt moeten worden van de mogelijkheid tot multiple presentaties. Computers kunnen leerstof op verschillende manieren (re) presenteren: in de vorm van schema's, teksten, grafieken, tekeningen, plaatjes en dergelijke. De kracht van de computer zou juist gezocht moeten worden in het gebruik maken van deze verschillende vormen, waardoor beter kan worden aangesloten bij verschillende leerstijlen. Er zijn echter nog maar weinig projecten waarin dit gebeurt.

Het benadrukken van initiatief en activiteit van de leerling heeft te maken met een trend die duidelijk waarneembaar is, en die aangeduid wordt met de term 'situated cognition'. Deze trend kwam vooral naar voren in de voordracht van Brown (J.S.), maar ook bij mensen als Brown (A.), Glaser, Greeno en Resnick. Kenmerkend voor deze opvatting is dat kennis geen 'substance' is, die mondeling overgedragen kan worden via instructie (van

de leraar naar de leerling), maar een 'set of tools' (een doos met gereedschap), waarbij leren het proces is waardoor leerlingen de benodigde gereedschappen leren gebruiken. Volgens deze zienswijze dienen de gebruikelijke didactische werkvormen vervangen te worden door werkvormen waarbij de nadruk ligt op leren door zelf doen in een concrete situatie en waarbij bovendien sociale interactie met deskundigen een belangrijke rol speelt. (Opmerkelijk in dit verband is dat zeer vaak de naam van Vygotskij werd gebruikt; niet om te wijzen op het belang van reflectie of de zone van de naaste ontwikkeling als richtsnoer voor het geven van aanwijzingen, maar uitsluitend om het belang te onderstrepen van de 'cultuurgebondenheid' van de taak. Bij wiskunde spreekt men een andere taal, komt men andere problemen tegen, heeft men andere oplossingsstrategieën dan bij het leren van een moderne taal. De rol van de leerkracht en de sociale interactie is van groot belang om de 'cultuur' die binnen een domein heerst te leren kennen). Een vaak genoemde didactiek is 'cognitive apprenticeship'. Een voorbeeld dat deze benadering kan verduidelijken is het leren van de betekenis van woorden. Veelal worden op school woorden en begrippen geleerd aan de hand van definities. Vraagt men de leerling de woorden te *gebruiken*, bijvoorbeeld door een zin te bedenken waarin de betreffende woorden voorkomen, dan blijkt of men de betekenis echt te pakken heeft. Dit is duidelijk niet het geval bij de leerling die Brown op het oog had. Deze leerling formuleerde de volgende zin rond het net geleerde woord correlatie: "Me and my parents correlate, because without them I wouldn't be here". In plaats van woorden te leren via het woordenboek of via een door de leraar verstrekte definitie, wordt voorgesteld de woorden te gebruiken in een relevante context. Niet alleen voor vocabulair, maar voor alle kennis geldt dat deze verworven dient te worden in relatie tot het *gebruik* dat ervan gemaakt kan worden in relevante en vooral ook reële contexten of situaties (situated cognition).

Doordat in het onderwijs (nog) weinig aandacht wordt besteed aan het situationele gebruik van eerder verworven woorden, begrippen, procedures en dergelijke, zullen misconcepties, voor zover die voorkomen in het kennisbestand van de leerlingen, minder gemakkelijk te voorschijn komen. Op dit

moment zien we binnen het onderzoek een betrekkelijk grote belangstelling voor dit fenomeen. Men is het blijkbaar met elkaar eens over de noodzaak om misconcepties op te sporen en te elimineren. Immers, nieuwe kennis bouwt voort op oude en het is zaak dat de oude kennis een valide basis vormt voor de nieuwe. De vraag is echter, op welke wijze misconcepties opgespoord en geëlimineerd of eventueel gereviseerd kunnen worden. Een interessante visie troffen we aan bij Kamsteeg (U. v. A.). Hij pleitte ervoor eventuele misconcepties eerst te versterken en dan vervolgens duidelijk te laten merken (cognitief maar eventueel ook emotioneel) dat zij niet valide zijn. Een dergelijke visie was ook aanwezig bij Brown (D.). Hij stelde eveneens voor om de misconcepties eerst te expliciteren, maar deze dan vervolgens via analogie-redeneringen te corrigeren.

Van belang is dat de leerling een adequaat beeld krijgt van zijn eigen kennisbestand. In verschillende research-projecten wordt in dit verband gesproken van 'interne' of 'mentale modellen' die tijdens onderwijsleerprocessen ontstaan. Hierbij gaat het dan gewoonlijk om de vraag wat de aard van deze modellen is, hoe deze in de loop van een leerproces ontstaan en op welke wijze deze door middel van instructie beïnvloed kunnen worden. In het onderzoek dat gericht is op deze vragen speelt de computer een belangrijke rol. Opvallend is het dat de computer steeds minder gezien wordt als een 'intelligente tutor' die analyseert hoe de leerling leert en denkt en op basis daarvan het leerproces stuurt. We merkten reeds op dat er veel aandacht is voor eigen initiatieven van de leerling. Resnick stelde vast dat er in de projecten van haar en haar medewerkers een duidelijke verschuiving heeft plaats gevonden van intelligente tutoriële systemen naar intelligente leeromgevingen waarin de leerling zijn eigen weg probeert te vinden. In plaats van te sturen wordt steeds meer gekeken naar de activiteiten van de leerling. Deze worden niet alleen gezien vanuit een cognitief framework, maar ook in samenhang met de belangstelling en de motivatie van de leerling. Ook de affectieve component wordt steeds uitdrukkelijker in het onderzoek betrokken. Zo waren er symposia over zelfvertrouwen, over leermotivatie en over attributie. Opmerkelijk is dat Amerikaanse onderzoekers, meer dan in het verle-

den het geval was, belangstelling tonen voor het Europese werk dat op dit terrein is ver-richt.

Divisie D: Measurement and research (K. Glas, P. Sanders en Ph. Theunissen, CITO, Arnhem)

Itemresponsstheorie

Dat itemresponsstheorie nog steeds in de belangstelling staat bleek uit het grote aantal lezingen waarin itemresponsstheorie een rol speelde. Zouden we het aantal papers als maat voor populariteit nemen, dan moeten we concluderen dat het Rasch model het meest populaire itemresponsmodel is. Behalve cursussen zoals een inleidende cursus in het Rasch model (Wright & Smith) en een cursus met geavanceerde toepassingen van het Rasch model (Huynh, Huynh & Ryan) waren er ongeveer 30 lezingen waarin het Rasch model aan de orde kwam. De onderwerpen hadden o.a. betrekking op uitbreidingen van het Rasch model zoals het partial credit model (Masters, Wilson), model fit (Smith), itembias (Engelhard) en het equivaleren van praktijkexamens. Tijdens de ledenvergadering van de SIG 'Rasch Measurement', voorgezeten door Wright van de Universiteit van Chicago, gaf Van der Linden van de Universiteit Twente een 'invited address' die de afleiding van het Rasch model tot onderwerp had. Hij was ook voorzitter van een symposium gewijd aan statistische aspecten van het schatten en toetsen van modellen uit de itemresponsstheorie met bijna uitsluitend Nederlandse deelnemers: Kelderman en Berger van de Universiteit Twente en Glas van het Cito.

Adaptief toetsen

Een tiental lezingen had betrekking op mogelijkheden die de microcomputer biedt voor het toetsen van personen. Met name voor adaptief toetsen, oftewel toetsen op maat, bestaan reeds diverse microcomputerprogramma's. De laatste tijd bestaat er in Nederland ook steeds meer belangstelling voor dit onderwerp. Deze toenemende belangstelling heeft zowel een technologische als een onderwijskundige oorzaak. De te verwachten technologische ontwikkelingen op het gebied van nieuwe media zullen de huidige toepassingen aanzienlijk vergroten en verbeteren. Denk bij-

voorbeeld aan de mogelijkheden om meer realistische/valide items en opdrachten aan te bieden. Daarnaast bestaat er in het onderwijs behoefte aan meer efficiënte toetsprocedures, een behoefte waaraan door adaptieve toetsystemen, waarvan gecalibreerde itembanken en de microcomputer de wezenlijke elementen zijn, tegemoet gekomen kan worden.

Peilingsonderzoek

Eerder dan in Nederland is men in de Verenigde Staten met peilingsonderzoek begonnen. Het NAEP (National Assessment of Educational Progress) project is het Amerikaanse equivalent van het Nederlandse PPON project. Op het symposium van dit jaar werd gesproken over de metingen die in 1990 en 1992 zullen plaatsvinden en die vergelijkingen tussen de verschillende staten mogelijk moeten maken. In totaal nemen zo'n veertig staten hieraan deel. Vooral de logistieke en methodologische problemen werden tijdens dit symposium besproken. De logistieke problemen worden onder andere veroorzaakt door de soort vaardigheden die bij deze peiling onderzocht worden, zoals bijvoorbeeld de vaardigheid in het gebruik van de calculator. De methodologische problemen bevinden zich op het gebied van steekproeftrekking (Beaton) en de toepassing van itemresponsstheorie (Johnson).

Cesuurbepaling

Ook aan het probleem van wanneer een persoon als geslaagd of gezakt aangemerkt moet worden, vrij vertaald met cesuurbepaling, werd menige lezing gewijd. Deze lezingen betroffen veelal vergelijkingen tussen de vele methoden die de afgelopen jaren voor de oplossing van dit probleem voorgesteld zijn. Vermeldenswaard is dat twee bekende methoden uit Nederland afkomstig zijn, te weten de methode Beuk en de methode Hofstee.

Besliskundig onderzoek

In het symposium met de titel 'New developments in psychometric decision making' deden vier Nederlanders verslag van het meest recente onderzoek op dit gebied: Van der Linden en Vos van de Universiteit Twente en Mellenbergh en Van der Gaag van de Universiteit van Amsterdam. De laatste twee lezingen hadden betrekking op de empirische specificatie van utiliteitsfuncties. Symposium-

voorzitter Hambleton complimenteerde de sprekers met hun bijdragen.

Itembias

In de Verenigde Staten staat (de detectie van) itembias al jaren sterk in de belangstelling. Vandaar dat elk jaar vele lezingen aan dit onderwerp gewijd zijn. De lezingen over itembias vielen uiteen in een drietal categorieën:

1. Lezingen die betrekking hadden op de eigenschappen van de door Holland van ETS (Educational Testing Service) voorgestelde procedure die gebruik maakt van de Mantel-Haenszel toets (MH-procedure);
2. Lezingen waarin statistische alternatieven voor de detectie van itembias voorgesteld werden;
3. Lezingen waarin voorgesteld werd eerst eens wat beter na te denken over de vraag wat itembias eigenlijk is.

Ad.1. Wild, McPeck en Zieky van ETS hielden een verhandeling over het interpreteren van de uitkomsten van de MH-procedure. Het feit dat dit nodig is spreekt boekdelen. Verder werd, net zoals vorig jaar, weer een groot aantal onderzoeken gepresenteerd, die neerkwamen op het eenduidig variëren van de scheefheid van de scoreverdeling, de p-waarden van de items, de item/test-correlaties, de itemparameters in het een-, twee- en drie-parameter model, etc. Dat komt ervan als men statistiek bedrijft zonder over een meetmodel te beschikken!

Ad.2. Raju beschikte wel over een meetmodel, namelijk het drie-parameter model. Een probleem van het drie-parameter model is echter dat er, in tegenstelling tot het Rasch model, nog geen bevredigende fit-statistiecs ontwikkeld zijn. Raju's oplossing hiervoor was het schatten van de oppervlakken beneden de itemresponsfuncties, hoewel die oppervlakken niet gedefinieerd zijn. Hij kreeg dan ook ongezouten kritiek van Wainer.

Swaminathan opteerde voor logistische regressie analyse voor het opsporen van itembias. Statistisch gezien is logistische regressie analyse beter gefundeerd dan het drie-parameter model, maar heeft het nadeel dat het meetmodel dat eraan ten grondslag ligt psychometrisch gezien nogal mager is. Men moet er dan ook voor vrezen dat het toepassen van deze methoden tot dezelfde discussies zal leiden als de MH-procedure, namelijk de discussie over de vraag wat de uitkomsten nu

eigenlijk betekenen. Vreemd genoeg is men er in Amerika nog niet toe over gegaan het Rasch model voor het onderzoek naar itembias te gebruiken.

Ad.3. De titel van Goldsteins paper 'Equity in testing after Golden Rule', refereert aan een meningsverschil tussen de Golden Rule Insurance Company en ETS rond de door de laatste ontworpen procedures voor de detectie van itembias. Goldstein stelt dat op itemresponsstheorie gebaseerde procedures niet adequaat zijn voor het opsporen van itembias, maar zijn argumenten geven niet blijk van een goed inzicht in de statistische procedures die men met behulp van itemresponsstheorie kan uitvoeren om itembias te detecteren. Verder stelt hij de vraag of men het feit dat een bepaalde groep het op bepaalde items minder goed doet dan dat men uit de resultaten van de groep kan verwachten, moet toeschrijven aan itembias of aan het feit dat deze groep met betrekking tot deze items nu eenmaal een lagere vaardigheid heeft. Deze kip of ei discussie draagt echter weinig bij tot inzicht in de waarschijnlijk zeer complexe oorzaken van itembias. Voordrachten over de oorzaken van itembias waren dit jaar niet te beluisteren.

Optimale itemselectie

Dit door Theunissen van het Cito georganiseerde symposium had betrekking op de selectie van items, dus de constructie van toetsen, met behulp van mathematische technieken ontleend aan het vakgebied van de operations research. Door Boekkooi-Timminga en Adema van de Universiteit Twente (Toegepaste Onderwijskunde) werd een aantal problemen met betrekking tot toetsconstructie beschreven als mathematische programmeringsmodellen. Het betrof hier de constructie van parallele toetsen, waarbij de merites van simultane en sequentiële constructie besproken werden. Voorts werd een voordracht gehouden over de constructie van 'two-stage' toetsen als mathematisch programmeringsprobleem. Door Gademann van de Universiteit Twente (Toegepaste Wiskunde) werd een voordracht verzorgd betreffende toetsconstructieproblemen waarbij meerdere doelen tegelijkertijd bereikt moeten worden en waarbij het 'handiger' kan zijn dit te formuleren in meerdere te optimaliseren doelfuncties. Als voorbeeld werd gekozen voor een situatie waarbij rekening gehouden moet worden met

de voorgeschiedenis van het gebruik van items teneinde overlap bij opeenvolgende toetsen te minimaliseren. Een interessant aspect van deze aanpak is, dat men het relatieve belang van de verschillende doelen kan afwegen en deze gewichten een rol kan laten spelen. Door Theunissen, Verstralen en Sanders van het Cito werden drie presentaties verzorgd. Twee presentaties betroffen het opleggen van logische restricties aan het toetsconstructieproces. Het betrof hier specificaties op het niveau van individuele items en hun onderlinge relaties in de trant van 'als dit... dan dat'. In de eerste voordracht werd een algemene inleiding tot de problematiek gegeven, terwijl in de tweede presentatie de algorithmische aspecten aan de orde kwamen die een rol spelen bij het omzetten van logische formuleringen in de ongelijkheden die opgenomen worden in het programmeringsprobleem. Met name het probleem van het reduceren van de aantallen ongelijkheden kwam aan de orde. In de derde voordracht werd binnen het kader van de generaliseerbaarheidstheorie aangetoond dat een aantal psychometrische problemen, zoals bijvoorbeeld de Spearman-Brown formule voor testverlenging, (beter) geformuleerd kunnen worden als wiskundige programmeringsproblemen. In het nawoord maande de voorzitter de Amerikaanse onderzoekers onder het gehoor goed kennis te nemen van deze ontwikkelingen.

Divisie F: History and historiography (G. J. J. Biesta en S. Miedema, Rijksuniversiteit Leiden)

Vooraf door de toename van het aantal 'Special Interest Groups' komen er op het AERA-congres steeds meer verschillende onderwerpen aan bod. Opvallend is daarbij ook de groeiende aandacht voor filosofische kwesties rondom onderwijs en opvoeding op het congres van deze Amerikaanse onderwijsonderzoekersorganisatie. Daarover doen wij hier verslag.

In het oog springend was de grote belangstelling voor en de grote invloed van de hedendaagse continentale filosofie. Allereerst moet hier Habermas worden genoemd. Dat pas recent de Engelse vertaling van zijn 'Theorie des kommunikativen Handelns' is verschenen (deel 1 in 1984 en deel 2 in 1987) verklaart wel-

licht waarom er in Amerika anders tegen Habermas wordt aangekeken dan in Europa. Terwijl in Europa de ideeën van Habermas zelf deel uit hebben gemaakt van de ontwikkelingen in onderwijs en samenleving in de afgelopen decennia, lijkt dat in Amerika niet het geval te zijn. Diverse sprekers gebruikten Habermas juist om de huidige stand van zaken in theorie en praktijk van wat in Amerika onder de vlag van 'critical pedagogy' vaart, te analyseren en te kritiseren. Zo kritiseerde Sultan een aantal veronderstellingen van de kritische curriculumtheorie van Apple en Giroux vanuit een Habermasiaans perspectief. Hij betoogde dat deze op neo-marxistische leest geschoeide kritische curriculumtheorie ten onrechte vertrekt vanuit de veronderstelling van de klassematachappij en van een 'history centered reason'. Habermas wijst met zijn subject-gecentreerd rationaliteitsbegrip daarentegen juist op het belang van communicatie en intersubjectieve overeenstemming en op de daarvoor noodzakelijke solidariteit. Ook ontbreekt het de kritische curriculumtheorie volgens Sultan aan zelfkritiek. Men meent dat 'ideology stops for one's own door' (Wexler), terwijl een kritisch onderzoek van de wetenschappelijke activiteiten zelf in Habermas' theorie van het communicatieve handelen juist expliciet wordt verdisconteerd. Brennan onderzocht in haar voordracht welke bijdrage Habermas' theorie van het communicatieve handelen aan de feministische pedagogiek kon leveren. De waarde van Habermas' ideeën voor curriculumontwikkeling vanuit feministisch perspectief is volgens Brennan vooral gelegen in zijn accent op en zijn analyse van handelen. Brennan vroeg zich daarbij overigens terecht af of het juist was om pedagogisch handelen als een vorm van communicatief handelen te beschouwen.

In andere lezingen kwam duidelijk naar voren hoe de huidige 'critical pedagogy' in Amerika getypeerd moet worden. Naast neo-marxistische inspiratiebronnen, spelen vooral de fenomenologie en het existentialisme een belangrijke rol. Zo onderbouwde Stone in haar bijdrage aan de sessie over 'Problems of Practice in Radical Teaching' haar voorstellen om bij leerlingen in het middelbaar onderwijs een 'critical consciousness' te ontwikkelen met ideeën van de Frankfurter Schule, Husserl, Sartre en De Beauvoir. Het was dan ook precies de conclusie van Wexler dat er in de

hedendaagse 'critical pedagogy' een duidelijke tendens is om van de abstracte kritische theorie naar de concrete praktijk 'af te dalen' en dat in die beweging fenomenologie en existentialisme een belangrijke rol vervullen. Wexler merkte hierbij onzes inziens terecht op dat bij dit alles een typering van het specifieke van deze tijd node wordt gemist en dat het gevaar groot is dat het kritische denken zelf op een a-historische wijze wordt toegepast. Wat, zo vroeg Wexler zich af, zijn de grenzen van het rationaliteitsdiscours, tot uiting komend in het vorm geven aan ons persoonlijk leven en in de door ons gecreëerde instituties?

Dat het Amerikaanse onderwijs kritische ideeën kan gebruiken en ook in feite gebruikt, kwam in andere lezingen duidelijk naar voren. Zo verhaalde Nelson in zijn bijdrage over 'political education' in Amerika dat in de wet van Californië is opgenomen dat docenten dat vak niet op zo een manier mogen invullen dat hun leerlingen daardoor 'communist' worden. Het verborgen leerplan van de 'political education' in Amerika is volgens Nelson doorspekt met nationalistisch chauvinisme. Livingston en Nations, beide werkzaam in het onderwijs, hielden een pleidooi voor 'site based school reform'. Curriculum-makers zouden naar hun mening niet op een 'top-down' manier leerplannen moeten maken, maar docenten bekwaam moeten maken om zelf hun leerplan te ontwikkelen opdat onderwijsvernieuwing van onderaf kan plaatsvinden. Dit is volgens Livingston en Nations het alternatief voor het huidige 'test-driven curriculum' waarbij (bijvoorbeeld in de staat Georgia) het louter van de uitslag van de 'teacher-competence test' en de 'kindergarten-test' afhangt of een kind wordt toegelaten tot het vervolgonderwijs.

Ook de ideeën van Vygotskij spelen een rol in de kritische theorievorming en kritische onderwijspraktijk in de Verenigde Staten. Zo werd door Holzmann, Strickland en LaCerva gerapporteerd over de 'Barbara Taylor School', een basisschool in Harlem, New York, waar gewerkt wordt op basis van de cultuur-historische ideeën van Vygotskij. Samen met de overwegend negro-latino leerlingen wordt, vanuit de nadruk op het socio-historische geconstitueerde karakter van individu, collectief en instituties, een curriculum ontwikkeld dat hen in staat moet stellen greep op de hen omringende werkelijkheid te krijgen en zo de dreigende neergang in criminaliteit,

drugs, prostitutie e.d. te ontkomen. Daarbij werd uit de doeken gedaan hoe moeilijk het is om dit soort 'community controlled' particuliere scholen te bekostigen en hoe men bij herhaling stuk loopt op de federale bureaucratie.

Het zijn overigens niet uitsluitend continentale filosofen die worden gebruikt wanneer het gaat om een kritische doorlichting van de Amerikaanse onderwijspraktijk en het formuleren van voorstellen tot verbetering. Ook Dewey blijkt hier een uitstekende rol te kunnen vervullen. Gerics en Westheimer lieten bijvoorbeeld zien hoe Dewey's pedagogische ideeën zinvol gebruikt konden worden om een programma te ontwikkelen voor de preventie van vroegtijdige schoolverlating van zwarte leerlingen. Preventie van vroegtijdige schoolverlating zich volgens Gerics en Westheimer meer kans van slagen hebben wanneer niet zozeer wordt geprobeerd om de leerlingen te veranderen, maar juist om de school te veranderen. In navolging van Dewey wijzen ze er daarbij op dat het belangrijk is dat de school deel uitmaakt van de gemeenschap waaruit de leerlingen zelf afkomstig zijn. Wanneer bijvoorbeeld slechts 10 procent van de docenten op een school dezelfde etnische achtergrond heeft als de leerlingen, ontbreekt de relatie tussen school en maatschappij. Docenten en leerlingen kunnen dan niet uit dezelfde ervaringen putten, en leerlingen worden volgens Gerics en Westheimer gesterkt in hun vooroordelen (bijvoorbeeld dat hogere functies, zoals bijvoorbeeld in het onderwijs, voor hun nauwelijks bereikbaar zijn).

Ook voor het werk van Foucault en Derrida bleek belangstelling te zijn. In diverse lezingen werd het subject gedecentreerd en/of gedeconstrueerd. Zo betoogde Polakow onder meer dat de sociale wetenschappers door het formuleren van ontwikkelingstheorieën zichzelf in de rol van 'ontwikkelaars' hadden geplaatst, waardoor het onmogelijk is geworden om de eigenheid van het kind met name als 'meaning-maker' te onderkennen en erkennen. Voordat er dan ook in het kader van historisch pedagogisch onderzoek een reconstructie van 'childhood history' kan plaatsvinden, dient er volgens haar eerst een deconstructie langs de hier geschetste lijnen plaats te vinden. Vanuit dezelfde filosofische achtergrond, leverde Gore kritiek op de notie 'emancipatie' in het kader van de 'empowerment' van leerkrachten

(datgene waarvoor Livingston en Nations, zie hierboven, pleiten). Zich beroepend op Foucault, die volgens haar heeft laten zien dat geen enkel discours vrij is van de Nietzscheaanse 'Wille zur Macht', kwam zij tot de conclusie dat het een illusie is om te denken dat het discours van de emancipatie zelf wel vrij van macht zou kunnen zijn. Ook Popkewitz baseerde zich op Foucault om kritiek te leveren op theorievorming rondom onderwijsverandering. In veel van die theorievorming wordt er volgens hem van uit gegaan dat er kennis is en dat het een vraag naar de methode is hoe die kennis gedoceerd moet worden. Popkewitz liet aan de hand van Foucault zien dat kennis en historische ontwikkeling onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

Zoals hierboven al is aangestipt: het is niet louter continentale filosofie wat de klok slaat. Men heeft ook wel degelijk oog voor de eigen Amerikaanse filosofische traditie. Daarbij werd uiteraard aandacht besteed aan Dewey. Ook werd in een aantal lezingen ingegaan op de 'social reconstructionist movement', ontstaan tijdens het interbellum en ook na de Tweede Wereldoorlog nog van invloed. Hieruit werd duidelijk hoe de voormannen van deze beweging, Counts en Childs, als het ware hebben geprobeerd om hun leermeester Dewey ter linkerzijde 'in te halen' door, sterker nog dan Dewey, de rol van het onderwijs in de hervorming van de samenleving te benadrukken. In hun analyses van opvoeding en onderwijs benadrukken Counts en Childs vooral de sociaal-economische condities en de klassebepaaldheid. Tenslotte kwamen ook de huidige 'erfgenamen' van het pragmatisme, Rorty en Bernstein, op diverse plaatsen aan bod. Opvallend daarbij was dat verschillende auteurs wezen op overeenkomsten tussen Rorty's neo-pragmatisme en de ideeën van Habermas, dan wel lieten zien hoe naar hun mening Habermas bepaalde beperkingen van het neo-pragmatisme zou kunnen opheffen. Burbules liet zien welke overeenkomsten en verschillen er tussen het neo-pragmatisme en Habermas zijn. Zijn conclusie was dat eigenlijk alleen de transcendentale en teleologische pretenties van Habermas niet passen in het neo-pragmatisme. En Popkewitz merkte ten slotte op dat Rorty's conclusie dat wetenschap slechts een van de stemmen in de maatschappelijke discussie is, aangevuld zou moeten worden met Habermas' ideeën over hoe zo een

maatschappelijke discussie gevoerd zou moeten worden. Ook via het pragmatisme leiden er dus wegen naar Habermas.

Onze indruk is dat de continentale filosofie een belangrijke rol speelt in de meer filosofische discussies in de Amerikaanse pedagogiek en dat men zelfs via de eigen traditie van het pragmatisme uitkomt bij of aanknopingspunten ziet met de continentale filosofie. Niet alle sprekers maakten overigens de indruk zich te bekommeren om een nauwkeurige afgrenzing van stromingen of een zorgvuldige interpretatie van bepaalde posities. Zo definieerde Popkewitz bijvoorbeeld het neo-pragmatisme als 'alle "post-filosofie" plus emancipatie' en hield Cherryholmes onder de noemer 'post-structuralisme' een pleidooi voor een uiterst structuralistische analyse van keuzeprocessen in het onderwijs. De lezing over de interpretatie van een aspect van het werk van Habermas, namelijk diens kritiek op Parsons roltheorie, van Kron uit West-Duitsland was misschien daarom wel een typisch Europese bijdrage aan de Amerikaanse pedagogische discussie.

Divisie G: Social context of education (G. W. Meijnen, Universiteit van Amsterdam)

Binnen het domein van deze divisie werden ruim 50 symposia/roundtables/papersessies gepresenteerd. De clustering van de papers vertoonde nadrukkelijke sporen van willekeurigheid dan wel van de invloed van een 'invisible hand' wiens ordeningsprincipes de doorsnee congresbezoeker wel nooit geopenbaard zullen worden. Daarbij komt nog dat veel symposia die in principe tot het domein van deze divisie behoren elders werden gepresenteerd. Een congresganger geïnteresseerd in de 'social context of education' hoefde zich dan ook allerminst te beperken tot het bezoeken van de presentaties van deze divisie. Uw rapporteur heeft dat dan ook niet gedaan. Desalniettemin enige algemene gegevens over de divisie-presentaties.

Het totaal aantal sessies binnen Divisie G bedroeg 52 waarvan er 22 waren gewijd aan de drie klassieke 'probleemgroepen' in het onderwijs (ses 6, etniciteit 8, sekse 4, combinaties 4). Redelijk vertegenwoordigd waren ook onderwerpen als de relatie onderzoek – praktijk (4), dropout/motivatie (3) leerkrachtgedrag (3) management en organisatie (3) en historische

analyses (3). Gegeven de publieke en beleidsmatige belangstelling voor de relatie tussen onderwijs en arbeid was dit onderwerp maar matig vertegenwoordigd: slechts een drietal sessies waren daaraan gewijd. Naspeuringen leidden tot de conclusie dat ook binnen andere divisies de belangstelling daarvoor ontbrak. Een spijtige constatering gegeven het feit dat men met name in de Verenigde Staten veel ervaring heeft met de problematiek van de arbeidsmarkt kansen van etnische minderheden en de rol die onderwijs resp. scholing daarbij speelt. Een maatschappelijk vraagstuk dat ook in Nederland steeds klemmender wordt. Evaluatie-onderzoek van uitgevaardigde beleidsmaatregelen was derhalve welkom geweest. Uit de schaarse, beschrijvende resultaten bleek wel overduidelijk dat 'onderbenutting' dan wel overscholing bij minderheden een veel voorkomend verschijnsel is.

In aanvulling op deze meer algemene karakteristieken zijn een aantal meer specifieke ontwikkelingen het vermelden waard.

– De nieuwe term voor kinderen uit achterstandssituaties in de V.S. is: 'children at risk'. Een term die m.i. meer verwarring schept dan helderheid, tenzij men de zorgbreedteproblematiek identificeert met onderwijsachterstanden van groepen leerlingen op grond van hun sociale herkomst. Een identificatie waartegen Slavin tijdens een der centrale presentaties terecht waarschuwde. Opvallend is voorts, in vergelijking tot Nederland, de dramatische omvang van de achterstandsproblematiek in de grote steden van de V.S.. Zo rapporteerde een inspectrice dat in haar district 15% van de kinderen in de leeftijd tot twaalf jaar niet naar school gaat en de tijd op straat doorbrengt.

Tegelijkertijd werd gewag gemaakt van toenemend geweld van leerlingen tegen leerkrachten in met name achterstandswijken en van een toenemende afbrokkeling van het eerste milieu (gezin) als 'support-system'. Veel (bewuste) zwangerschappen van zeer jonge meisjes en een toename van dakloze gezinnen en verlating door één der ouders kenmerken de omgeving van veel 'public-schools' in grote steden. In reactie daarop wordt door het beleid meer aandacht geschonken aan het bevorderen van ouderparticipatie.

In de nog lopende programma's als

'Head-Start' en 'Follow-Through' worden de subsidie-stromen steeds meer in deze richting geleid.

- De voorschoolse educatie trekt ook in de V.S. de nodige wetenschappelijke aandacht. De voorzieningen op dit terrein zijn beperkt en veelal geprivatiseerd. In sommige staten, zoals Californië, wordt er ook door de overheid geïnvesteerd. Effectiviteitsvragen over de gevolgde aanpak komen in veel onderzoek aan de orde, al of niet doorgerekend tot op leerlingniveau. Eén der symposia bleek zelfs te bestaan uit een kring van ingewijden – uit meerdere landen afkomstig – verenigd rondom de toepassing resp. verbetering van een instrument waarmee de opzet en aanpak van voorschoolse voorzieningen op een vergelijkbare wijze beschreven kunnen worden.
- Het onderwerp etniciteit en onderwijs heeft in de V.S. weer aan actualiteit gewonnen door de grote instroom, legaal en illegaal, van Spaanssprekenden uit Zuid Amerika: 'Hispanics'. Naar verwachting zal over enkele jaren ca. 50% van de leerlingen in de basisschoolleeftijd in Californië uit deze groep afkomstig zijn. Het probleem van de tweede taalverwerving doet zich, anders dan bij autochtone zwarte leerlingen, nu ook uitdrukkelijk gevoelen. Diverse onderzoekspresentaties waren aan dit onderwerp gewijd, waarbij, voor zover ik heb kunnen waarnemen, minder het 'modellen-vraagstuk' werd onderzocht als wel het effect van specifieke praktijkmaatregelen.
- In gebieden die tot nu toe weinig ervaring hebben met minderheidsvraagstukken, zoals Californië, doet zich dit verschijnsel, zoals reeds aangegeven, nu ook voor. De bekende gevolgen zoals het ontstaan van culturele segregatie in termen van zwarte en witte scholen treden ook hier op. Met de wet in de hand trachten groepen burgers deze ongelijke kansen bevorderende ontwikkelingen te stoppen resp. te redresseren. In San José (Californië) is het bestuur van het onderwijsdistrict door de rechter gedwongen elk kind in staat te stellen welke school voor voortgezet onderwijs dan ook in het district te bezoeken (gratis vervoer). Tevens heeft de rechter het district een informatieplicht opgelegd: alle leerlingen in de geëigende leeftijd en hun ouders dienen schriftelijk geïnformeerd te worden over de

mogelijkheden en karakteristieken van elke school voor voortgezet onderwijs in het district. De uitvoering daarvan heeft geresulteerd in het ontwerpen en verspreiden van een brochure. Het aldus in gang gezette beleid siert zich met de term 'controlled choice'. Onderzoekers van Stanford University hebben het begeleidend onderzoek uitgevoerd en zij rapporteren een afnemende tendens tot culturele segregatie: de allochtone leerlingen spreiden zich over een groter aantal scholen.

- Evaluatie-onderzoek m.b.t. beleidsprogramma's die gericht zijn op het verminderen van onderwijsachterstanden zoals Head-Start en Follow-Through wordt nog steeds uitgevoerd. Soms spijt de vraagstelling zich toe op effecten op termijn ('sustaining-effects') dan weer op de effecten van specifieke maatregelen in een of enkele (sub)regio's. De suggestie wordt meer dan eens gewekt dat de genomen beleidsmaatregelen ook op termijn enig succes garanderen, zij het bescheiden. Generaliseringsvragen dringen zich echter bij elke presentatie op. Vaak gaat het namelijk om kleine aantallen gevolgde leerlingen in één of enkele steden. De afstand tussen de nationaal geformuleerde doelstelling en de plaatselijke evaluatie is zo groot, dat van programma-evaluatie nauwelijks kan worden gesproken. Voorts werd in de gepresenteerde onderzoeken zeer weinig aandacht besteed aan problemen m.b.t. selectiviteit die in dergelijk longitudinaal onderzoek de resultaten nog wel eens willen vertekenen. Het evaluatieprogramma Onderwijsvoorrang-beleid (OVB) dat in Nederland momenteel in uitvoering is (3 cohorten van 17000 leerlingen uit het basisonderwijs) steekt qua omvang en diepgang daarbij zeer gunstig af.

Internationaal gezien kan het Nederlandse onderwijsonderzoek hiermee hoge ogen gooien in de toekomst. Die verwachting wordt nog bevestigd door de constatering dat op de AERA vooral de methodisch-statistische expertise van de Nederlanders duidelijk werd geëtaleerd.

Tot slot een zeer Nederlands-gekleurde evaluatie: het is opvallend hoe weinig verwezen werd naar de taak van de overheid als het gaat om de oplossing van problemen in het onderwijs. Toen Slavin in een centrale toespraak een

mogelijk-envoor hem gewenst – overheidsbeleid m.b.t. de achterstandsproblematiek ontvouwde, kwam hij verrassend dicht bij de actuele Nederlandse situatie (formatieregeling basisonderwijs met gewichten, gebiedenbeleid, etc.). Naar de toonzetting van zijn rede te oordelen sprak hij over utopia. Naar het oordeel van de mij omringende Amerikaanse toehoorders eveneens.

Divisie H: School evaluation and program development (B. P. M. Creemers, RION, Groningen)

Divisie H is van oorsprong de afdeling geweest van de American Educational Research Association waarin de ontwikkeling van methoden en technieken van evaluatie en het gebruik van evaluatie-instrumenten in het onderwijs in onderlinge relatie aan de orde kwam. Dit gebeurde bij de ontwikkeling van programma's, vaak onderwijsverbeteringsprogramma's die ondersteund werden door wetenschappelijk onderzoek, dat daardoor praktijkgericht van aard is. Momenteel zijn daar de restanten nog wel van aan te treffen in het programma, hoewel in het algemeen de interesse vooral op de onderwijspraktijk gericht is, en de divisie voornamelijk uit functionarissen uit de onderwijspraktijk (directie, inspectie en ondersteuning) lijkt te bestaan. Zo werd er onder andere onder de titel 'beyond schooleffectiveness' een symposium gehouden waarin de ontwikkelingen op het terrein van onderwijsindicatoren onder de aandacht werden gebracht. Dergelijke ontwikkelingen vinden echter meer in andere divisies plaats dan in divisie H, met name in divisie D ten aanzien van 'research methodology' of in bepaalde 'Special Interest Groups'. Dit bleek ook uit de commentaren op de ontwikkeling van indicatoren: gezocht zou moeten worden naar die welke eventueel te veranderen zijn, het meest fair zijn voor het onderwijs en via regelmatige meting inzicht zouden kunnen geven in het niveau ervan. Een mogelijkheid via indicatoren is het volgen van scholen en het maken van een onderscheid tussen effectieve en niet-effectieve scholen. Eén van de discussianten, LeMahieu, had het erover dat dit soort stelsels (voorgesteld door Haertel e.a.) nauwelijks gaan over onderwijs zoals dat in scholen gegeven wordt en dat ze eigenlijk niet nodig zijn om 'at risk schools' te herkennen. "Die zie je zo wel".

In het programma waren presentaties opgenomen over evaluatie en programma-ontwikkeling op districtsniveau, maar die waren vooral praktisch van aard of handelden over onderwerpen als de problemen bij de samenwerking tussen universiteiten en districten bij de invoering en evaluatie van onderwijsverbeteringen. Zo werd een overzicht gegeven van een samenwerkingsproject tussen scholen en universiteit met geld vanuit de plaatselijke industrie om in Springfield het onderwijs te verbeteren en vooral het schoolbezoek van leerlingen te verhogen. Het programma was opgezet door leerkrachten zonder baan in de vorm van een Cooperate Action Program, gebruik makend van de factoren voor effectieve scholen. Dergelijke programma's worden overigens, zoals ook uit meer presentaties in deze divisie bleek, nauwelijks via evaluatie-onderzoek gevolgd. Als voldongen feit wordt aangenomen dat een dergelijk programma positieve effecten op het schoolbezoek heeft.

Naast de 'evaluatie' van op deze wijze geïnterpreteerde programma-ontwikkeling op het niveau van de scholen, is een belangrijk onderwerp in divisie H de 'effectieve scholen'. Een aantal sessies was hieraan gewijd. Daarnaast is er ook nog een Special Interest Group (SIG) op het terrein van schooleffectiviteit, zodat op deze wijze een beeld te verkrijgen is over het schooleffectiviteitsonderzoek in de Verenigde Staten. In divisie H ligt, misschien met uitzondering van het door Engelsen en Nederlanders gepresenteerde symposium over effectiviteitsonderzoek in West-Europa, de nadruk op de invoering van effectieve schoolvariabelen in het onderwijs (de schoolimprovement programma's) en nauwelijks op meer theoretische en fundamentele researchvragen betreffende effectieve scholen. In de SIG Schooleffectiveness wordt wel meer over onderzoek gerapporteerd. Ook daar is het echter opvallend dat wanneer onderwijsverbetering heeft plaatsgevonden, evaluatie aan de hand van prestaties van de leerlingen nauwelijks plaatsvindt. Veelal wordt volstaan met het vaststellen in hoeverre de leerkracht of de school meer of minder aan de determinanten van de effectieve school voldoen. De grote nadruk in de onderwijsverbeteringsprogramma's in het kader van schooleffectiviteit ligt op schoolleiderschapontwikkeling en daaraan gekoppeld de stafontwikkeling.

Ik kreeg overigens de indruk dat een aantal

onderwijsbegeleiders die in het verleden dergelijke programma's hadden, nu onder de titel schooleffectiviteit hun zaak/firma voortzet. Een opvallend kenmerk van het onderzoek dat gerapporteerd werd, was dat met kleine steekproeven of casestudies gewerkt werd. Zo bevatte het onderzoek van Bambang en Andrews slechts 4 leerkrachten. Ook de studie van Selim naar de verschillende schoolleiderschapsstijlen in het onderwijs bevat in het vooronderzoek drie en in het hoofdonderzoek zeven traditionele scholen. De theoretisch te onderscheiden typen van schoolleiderschap – autoritair, samenwerking met enkele anderen en leiderschap bij losjes gekoppelde organisaties – bleken in de praktijk niet te vinden. Elke in het onderzoek betrokken school had zijn eigen individuele leiderschapsstijl'. In een onderzoek naar verschillen tussen klassen bij effectieve en niet-effectieve scholen (Teddlie, Kirby & Stringfield) werden ook de verschillen in het curriculum nagegaan.

In negen scholen (116 leerkrachten) werd gedurende drie dagen het onderwijs geobserveerd aan de hand van een op de studie van Rosenshine gebaseerde observatieschaal, waarin veertien indicatoren voor leerkrachteeffectiviteit waren opgenomen (zoals time on task, positieve reinforcement, evaluatie van de vooruitgang van leerlingen, lesplannen, etc.). De data werden geanalyseerd zowel op school- als op klassenniveau. Zowel op school- als op leerkrachtniveau tonen de effectieve scholen meer effectieve instructiekenmerken. Een verdere uitbreiding van schooleffectiviteitsonderzoek vond plaats naar het macroniveau, zoals context en districtsniveau. Uit een hieraan gewijde papersessie bleek, dat dit nog niet heeft geleid tot duidelijke conclusies ten gunste van specifieke contexts of districts. Analyse van schooleffectiviteitsonderzoek waarbij gebruik gemaakt wordt van padanalyse leidde tot een aantal figuren waarin het meest opvallend was het ontbreken van lijnen c.q. significante verbanden tussen de schooleffectiviteitsvariabelen en elementen in de context en op het klassenniveau (Yelton, Miller & Ruscoe). Murphy ging in zijn presentatie in op de kritiek die op de effectieve scholenbeweging wordt uitgeoefend, dat ze weinig heeft gedaan aan vermindering van onderwijsachterstanden. Hij liet zien dat in scholen waar naar verhoging van het niveau werd gestreefd, ook het aantal drop-outs vermin-

derd was, participatie in cursussen verhoogd was – ook voor negers en leerlingen met een Zuidamerikaanse achtergrond – en dat uiteindelijk de leerresultaten in een aantal studies, althans volgens de perceptie van leerkrachten, was verbeterd in speciale programma's voor kansarme studenten. Op alle drie terreinen blijven er echter aanzienlijke discrepanties tussen achterstandsgroepen en de hoofdstroom bestaan. De databasis van Murphy's analyse is nogal beperkt: het betreft vooral gegevens uit California.

Het lijkt erop dat het schooleffectiviteitsonderzoek theoretisch nog steeds aan diepgang tekort komt, dat de technische ontwikkelingen die wel plaatsvinden, nog onvoldoende benut worden in het Amerikaanse onderzoek op dit terrein en dat er een verschuiving plaatsvindt van de aandacht voor theoretische en empirische studies op het terrein van schooleffectiviteit naar schoolverbeteringsprojecten. In deze schoolverbeteringsprojecten wordt dan evenwel nauwelijks meer de relatie gelegd met de resultaten op leerlingniveau. Zo rapporteerde Pink uitvoerig over een viertal schoolverbeteringsprojecten en de factoren daarbinnen die de effectiviteit van het programma ongunstig beïnvloeden – zoals inadequate theorieën over schoolverandering, gebrek aan centrale ondersteuning, centraal management, tekort aan geld en technische assistentie, etc. – zonder de resultaten van de programma's op het niveau van de leerling in beschouwing te nemen.

Schooleffectiviteit op zich is niet meer 'in', de belangstelling verschuift weer naar schoolimprovement, hetgeen ook duidelijk tot uitdrukking komt in de naamswijziging van de betreffende special interest group: van 'schooleffectiveness' in 'schooleffectiveness and improvement'.

Divisie J: Postsecondary education (J. F. M. J. van Hout, Katholieke Universiteit Nijmegen)

Division J heeft zich op AERA 1989 gemanifesteerd als een tamelijk productieve divisie: in 24 papersessies werden ca. honderd papers gepresenteerd, terwijl bovendien 15 symposia georganiseerd werden. Dit aantal is de laatste jaren tamelijk stabiel. De onderwerpen van deze bijdragen zijn in vier hoofdthema's onder te brengen: a. college students; b. faculty and

staff; c. program evaluation and institutional research; d. organization, management and policy.

Het onderzoek op het gebied van 'college students' neemt traditioneel de belangrijkste plaats in in deze divisie. Onderzoek naar 'student achievement', satisfactie en 'drop-out' is en blijft actueel. Een tweede onderwerp binnen dit thema is de invloed van het onderwijs op de (cognitieve) ontwikkeling van studenten, terwijl studiekeuzegedrag en hoe op de financiële consequenties daarvan beleidsmatig in te spelen een goede derde is. Onder dit thema reken ik ook het onderzoek naar 'minority students' en naar de positie van vrouwelijke studenten, waarvoor steeds meer aandacht komt.

In dit verslag richt ik met name de aandacht op het onderzoek naar *faculty and staff*. Enerzijds omdat het een thema is dat in het Nederlandse Hoger Onderwijs volstrekt verwaarloosd is, anderzijds omdat het in de U.S.A. de fase van het eenvoudig beschrijvend onderzoek gepasseerd is. Interessant waren met name de bijdragen van Peng (OERI) en Russell (Stanford) over het National Survey of Postsecondary Faculty (NSOPF), van Blackburn en Lawrence, beiden van het NCRIP-TAL van de University of Michigan, en van Smart van de University of Chicago.

Alle drie de bijdragen passen in de traditie van grote survey-onderzoeken onder de wetenschappelijke staf, verbonden aan Amerikaanse universiteiten: Lazarsfeld en Thielens (1958), Parsons en Platt (1968), Jencks en Riesman (1968) en recent Bowen en Schuster (1986). Vooral de laatste studie heeft tot een vernieuwde aandacht naar 'faculty life' en de 'academic profession' geleid. De veront-rustende resultaten over de kwaliteit van de positie van de wetenschappelijke staf zijn voor hen aanleiding om te spreken over 'the imperiled American professoriate'.

Het NSOPF is een zeer breed opgezet landelijk survey onder stafleden (± 10.000) en administrators (± 500 department chairs), dat om de 3 jaar wordt herhaald. De doelstelling is vooral beschrijvend en signalerend. Aanleiding voor het onderzoek zijn, naast de resultaten van Bowen en Schuster, klachten over de dalende kwaliteit van het ondergra-duate onderwijs in de V.S. In het onderzoek zijn vragen opgenomen over kenmerken van stafleden (taken, loopbaan, attitudes e.d.),

over instellingskenmerken en over specifieke beleidsonderwerpen, zoals beoordeling, professionalisering, salaris, tenure, etc. Omdat het onderzoek pas in 1988 is afgesloten konden nog slechts voorlopige resultaten worden gepresenteerd. Naast de bekende verschillen tussen de 'doctoral granting'-instellingen en de overige instellingen, valt vooral de verschuiving op naar meer part-time en tijdelijke aanstellingen en de toenemende nadruk op onderwijskwaliteit bij selectie en bevordering. Onderwijskundige professionalisering van de universitaire staf zal in de komende tijd weer hoog op de beleidsagenda geplaatst worden.

Blackburn en Lawrence van NCRIPAL/University of Michigan presenteerden twee onderzoeken, één naar de produktiviteit van wetenschappelijke staf en één naar de invloed van 'administrators' op 'faculty life'. In beide onderzoeken staat modelvorming en -toetsing centraal. Beide onderzoeken maken deel uit van een serie onderzoeken naar 'faculty as a key resource'. Kenmerkend is dat naast persoonskenmerken, ook omgevingskenmerken (organisatiestructuur en -cultuur) in het model zijn opgenomen. De resultaten zijn echter nog tamelijk onstabiel.

Het paper van Smart betrof een onderzoek naar een 'causal model of faculty turnover intentions'. Het is ook een voorbeeld van de trend om meer geavanceerd en meer toetsend onderzoek naar 'faculty' te verrichten. De afhankelijke variabele is hier niet produktiviteit, maar de intentie om van baan te veranderen. Interessant is dat in de onafhankelijke variabelen zowel kenmerken van de werkomgeving als satisfactie zijn opgenomen.

Program-evaluation and institutional research kwam eveneens in dit congres aan de orde. De validiteit en betrouwbaarheid van evaluatie door studenten is een standaardonderwerp. In het licht van de ontwikkelingen in Nederland in het kader van visitatie-processen is het onderwerp 'program assessment' en 'accreditation' interessanter. In de V.S. wordt de 'institutional research' in veel sterkere mate gebruikt om de kwaliteit van onderwijs vast te stellen. Dit levert op zijn minst een meer objectieve input in of naast de 'selfstudies'. Bij longitudinaal gebruik kan dit type onderzoek de kwaliteit van het oordeel over de kwaliteit van het onderwijs aanzienlijk verbeteren.

Onderzoek naar *organisatie, management en*

beleid van hoger onderwijs is ook in de V.S. een nog weinig ontwikkeld gebied. Onderwerpen waren: de verschillen tussen disciplines, loopbanen van managers/bestuurders in het hoger onderwijs en organisatie-cultuur. Gezien de gerichtheid van de organisaties van hoger onderwijs op onderzoeks-output en leerresultaten van studenten is systematische aandacht voor de cultuur en het klimaat *binnen* de instelling van belang. In de V.S. zijn voor dit onderzoek de eerste stappen gezet.

Enkele punten dienen tot slot opgemerkt te worden.

- Het werkterrein van division J is zeer breed. De gepresenteerde papers vertonen daarom vaak in een eerste screening weinig samenhang.
- De sociale organisatie van de 'community of scholars' is op dit gebied nog tamelijk weinig gestructureerd. Naast de AERA bestaan er op nationaal niveau nog de ASHE, de AIR en de AAHE, ieder met eigen congressen en tijdschriften. Toch is mijn indruk tijdens de AERA 89 dat er steeds meer structuur ontstaat.
- De vier thema's krijgen steeds meer traditie. Het onderzoek laat zich gemakkelijker dan een aantal jaren geleden onder deze labels vangen. Dit wijst op een sterkere structuring van de cognitieve organisatie van de onderwijskunde van het hoger onderwijs. Dit proces laat zich ook demonstreren aan het "Higher Education, Handbook of Theory and Research" onder redactie van John C. Smart, waarvan in 1988 het vierde deel is verschenen.
- Voor wie de ontwikkeling van het onderzoek van het hoger onderwijs in de V.S. wil bijhouden is de AERA steeds meer een goede graadmeter.

Divisie K: Teaching and teacher education (N. Verloop, CITO, Arnhem)

Divisie K is een betrekkelijke nieuwkomer in de lange lijst van AERA-divisies: pas enkele jaren geleden achtte men kennelijk de tijd rijp om het onderzoek op dit terrein, dat tot dan toe over een groot aantal divisies was verspreid, in een afzonderlijke divisie onder te brengen. Dit is geen toevalligheid, maar houdt verband met de aard van het onderzoek op dit

terrein. Historisch gezien is het onderzoek naar leerkrachtenopleiding en leerkrachtgedrag veelal gekoppeld geweest aan bijvoorbeeld curriculumonderzoek, onderzoek naar innovaties of onderzoek van onderwijsleerprocessen. In het gericht streven naar institutionalisering van het onderzoek naar 'teaching and teacher education' in een afzonderlijk deelgebied is men in de V.S. de Nederlandse situatie kennelijk een aantal jaren vooruit.

De traditionele koppeling aan de genoemde 'bodies of knowledge' is overigens nog steeds zeer duidelijk zichtbaar in de bijdragen die binnen divisie K worden gepresenteerd. Hoewel zich een aantal centrale en telkens terugkerende thema's begint af te tekenen is er daarnaast ook sprake van een aantal 'scholen', groepen van onderzoekers die decennia lang binnen een bepaald onderzoeksparadigma hebben gewerkt en nauwelijks onderlinge verwantschap vertonen. In sommige gevallen gold zelfs dat binnen een enkele sessie papers werden gepresenteerd die ondanks het gemeenschappelijke onderwerp, qua uitgangspunten, vraagstelling en methodologie hemelsbreed van elkaar verschilden. Een dergelijk verschijnsel is overigens niet uniek voor het leerkrachtonderzoek dat op de AERA wordt gepresenteerd. Het probleem speelt voor leerkrachtonderzoek in het algemeen en manifesteert zich ook op bijvoorbeeld conferenties van de ISATT.

In deze bijdrage zal ik zoveel mogelijk afzien van het bespreken van de inhoud van afzonderlijke papers en sessies. In plaats daarvan zal ik trachten de belangrijkste topics kort de revue te laten passeren en enige trends te signaleren die op dit onderzoeksgebied waarneembaar zijn.

- De belangstelling voor leerkrachtcognities zet onverminderd door. Hoewel de onderzoekers hierbij ook nog steeds gebruik maken van de min of meer klassieke metaforen als 'problem solving' (Gliessman) of 'decision making' (Erickson) lijkt de aandacht toch geleidelijk te verschuiven in de richting van impliciete theorieën van leerkrachten. Vanuit de University of Utah werd een serie interessante papers over dit onderwerp gepresenteerd (Bullough, Knowles e.a.). Dat hierbij gestreefd wordt naar ecologisch valide onderzoeksopzetten is uiteraard loffelijk. In een aantal gevallen

(bijv. Hamilton) onttaarde dit echter in niet veel meer dan impressionistische beschrijvingen van de opvattingen van individuele leraren, waarbij het voor de toehoorder onduidelijk bleef wat de rationale en m.n. de functie van dergelijke gegevens zou kunnen zijn.

Een andere duidelijke tendens betreft een toename van het onderzoek naar cognities van aanstaande leraren. Het in 1986 door Clark en Peterson (Third Handbook) gesignaleerde feit dat het overgrote deel van het onderzoek naar leerkrachtcognities op ervaren leerkrachten betrekking heeft gaat momenteel zeker niet meer op.

- Zeer nadrukkelijk vertegenwoordigd was het onderwerp 'reflective teaching', waarbij men zich in een groot aantal gevallen, meer of minder expliciet, baseerde op het werk van Schön. Niet minder dan zes sessies waren geheel aan dit onderwerp gewijd, waarmee het de rol van het tot voor kort 'alomtegenwoordige' concerns-onderzoek lijkt te gaan overnemen, (het laatstgenoemde type onderzoek werd nu vrijwel uitsluitend nog gepresenteerd in het kader van onderzoek naar inductie-processen). Zoals altijd leidde populariteit van een bepaald onderwerp ook hier tot qua niveau zeer uiteenlopende presentaties, variërend van gedegen studies (Richards) tot bijdragen waarin 'reflectie' er met de haren bijgesleept was (Winitzky).

Naast en gekoppeld aan het onderzoek naar concerns was er opnieuw een aantal bijdragen over supervisie. Voor zover deze niet bleven steken in specifieke beschrijvingen van individuele gevallen (Crehan) kon in een aantal gevallen van interessante inzichten en aanpakken kennisgenomen worden die wellicht ook voor de Nederlandse situatie van nut kunnen zijn (Mata & Berliner). In elk geval lijkt het een goede zaak dat in het onderzoek naar concerns de louter descriptieve benadering op haar retour is.

- Tot de 'standaard'-onderwerpen van deze divisie behoort uiteraard het onderzoek naar trainingmethoden. Ook op dit terrein waren enkele interessante nieuwe ontwikkelingen te melden. Klinzing en Floden presenteerden een uitstekende studie over training van cognitieve vaardigheden, terwijl Klesius rapporteerde over de bruik-

baarheid van het 'direct instruction' model voor de lerarenopleiding.

Opvallend was dat bij een ander standaard-onderwerp, nl. 'practice teaching' of 'student teaching' in een groot aantal gevallen de eigen ideeën van de aanstaande leraren over de stage als invalshoek waren gekozen.

Het grote aantal papers dat werd gepresenteerd over opleidingsprogramma's en de verschillende eisen die daaraan door de diverse staten werden gesteld leverde relatief weinig informatie op die al niet eerder in tijdschriften was gepubliceerd.

Van de verhandelingen over het theorie-praktijk-probleem op de opleiding, een onderwerp dat nog op geen enkel AERA-congres heeft ontbroken, is vooral de bijdrage (Invited Address) van Richardson het vermelden waard. Kern van haar betoog was dat de theorie de (aanstaande) leraren behulpzaam kan zijn bij het meer gestructureerd leren waarnemen en interpreteren van hun praktijksituatie, een zienswijze die bij eerdere gelegenheden al eens door Clark naar voren is gebracht, zij het minder onderbouwd.

– Gezien de beroering die de afgelopen jaren, ook in Nederland, is ontstaan over (het ontbreken van) de vakkennis bij aanstaande leraren was het niet verbazingwekkend dat aan dit probleem een aantal sessies was gewijd. Verreweg de meeste aandacht ging daarbij uit naar wiskundige en natuurkundige 'pedagogical content knowledge' van de aanstaande leraar. Naast een aantal bijdragen die bleven steken in voorbeeldsgewijze opsommingen (Brickhouse, Marks) leverde dit ook enkele interessante presentaties op over met name misconcepties die op deze inhoudsgebieden bij aanstaande leraren aangetroffen kunnen worden (Buchmann, Ball).

– De voor niet-Amerikanen meest opvallende trend in de onderwerpen die binnen deze divisie werden gepresenteerd is de enorme toename van de sessies die betrekking hebben op certificering en evaluatie van de leraar. Kennelijk is de eis tot publieke verantwoording voor de kwaliteit van het geleerde onderwijs inmiddels zo sterk geworden dat dit onderwerp niet alleen 'bespreekbaar' is, maar zelfs tot één van de centrale thema's van deze divisie is uitge-

groeid. Hoewel veel presentaties voor de buitenstaander slechts matig interessant waren omdat gedetailleerd op de eisen van een bepaalde staat werd ingegaan, was het verhelderend de tendens als geheel waar te nemen. Er lijkt zich weer een toenemende belangstelling voor gedragsbeoordeling af te tekenen. Wat verder opvalt is een sterke onderzoeksbelangstelling voor de opvattingen over (en mate van acceptatie van) de gehanteerde beoordelingssystemen door de leerkracht zelf. Over dit laatste werd door Peterson een uitstekende bijdrage gepresenteerd.

Het was niet toevallig dat juist op deze conferentie het 'Report of the Joint Committee on Standards for Educational Evaluation: The Personnel Evaluation Standards' officieel werd gepresenteerd. In een toelichting memoreerde Stufflebeam dat in 1975, vanwege de gevoeligheid van dit onderwerp, uitdrukkelijk besloten was de component 'personnel evaluation' buiten de evaluation standards te houden. Tien jaar later waren het de teachers unions (!) die aandrongen op het alsnog ontwikkelen van dergelijke standards. Men realiseerde zich dat beoordeling van onderwijspersoneel in de toekomst onvermijdelijk zou worden en wilde deze zo verantwoord mogelijk laten plaatsvinden.

Aan deze Kroniek werkten mee: *J. J. H. van den Akker, G. J. J. Biesta, B. P. M. Creemers, K. Glas, J. F. M. J. van Hout, L. F. W. de Klerk, G. W. Meijnen, S. Miedema, P. Sanders, P. R. J. Simons, Ph. Theunissen, N. Verloop.*

De eindredactie werd verzorgd door *L. F. W. de Klerk* en *N. Verloop*